

„IKISOKRATIKAI“ XXI AMŽIAUS SKAITYTOJUI

Laks A., Most G. W. (eds. & trans.). *Early Greek Philosophy*.
Vol. 1–9 (*Loeb Classical Library* 524–532) (Cambridge (Mass.)-London:
Harvard University Press, 2016).

Dr. Mantas Adomėnas

Ši recenzija skirta ne tiems, kuriems santrumpa „DK“ asocijuojasi su Didžiąja Kunigaikštyste, Dariumi Kuoliu ar Darbo kodeksu. Ji skirta tam siauram, bet atkakliam ratui žmonių, kuriems DK visuomet reiškė ir reikš tik vieną dalyką – Dielsą ir Kranzą.

Hermanno Dielso *Die Fragmente der Vorsokratiker* pirmoji laida, dedikuota 70-metį švenčiančiam filosofui Wilhelmui Dilthey'ui, pasirodė 1903 metais. Dielsas dar du kartus, 1906 ir 1912 metais, išleido naujus peržiūrėtus ikisokratinių filosofų rinkinio leidimus, kiekvienąsyk drauge perrašydamas ir Dilthey'ui skirtą dedikaciją – eleginį distichą senąja graikų kalba. Ketvirtasis Waltherio Kranzo papildytas leidimas išėjo 1922-aisiais, Dielso mirties metais. Waltheris Kranzas, Dielso mokinys, po to dar parengė ir išleido du leidimus, 1934 ir 1951 ar 1952 metais, lygia greta revizuodamas ir dedikaciją – adresuodamas ją abiemis: drauge ir Dilthey'ui, ir savo mokytojui Dielsui. Šioje paskutinėje dedikacijos versijoje galima aptikti ne itin dažnai pasitaikančią veiksmažodžio dviskaitos formą.

Dielso ir Kranzo pusšimčio metų bendro darbo vaisius – kiekvienam senovės

filosofijos tyrinėtojui pažįstamas tamsiai mėlynas *in octavo* tritomis. Pirmasis DK tomas, aprėpiantis visus ankstyvuosius graikų mąstytojus nuo pat pradžių iki vėlesniųjų pitagorininkų, mano bibliotekoje neišvengiamai labiau aprintas negu antrasis, kur išvardyti vėlesnieji mąstytojai – nuo Anaksagoro per atomistus ir sofistus iki *Dissoi logoi*. Trečiajame tome – graikiškų žodžių indeksas, vardų ir cituojamų tekstų rodyklės.

Dielsas (kuriuo vėliau sekė Kranzas) ne tik sukūrė neseniai patogiausiu buvusį įrankį ikisokratiniams filosofams tyrinėti. Jis daugiau negu šimtui metų praktiškai įtvirtino to meto filosofijos istoriografijoje tvyrojusią koncepciją, kad filosofijos raida dalijasi į šimtmečius iki Sokrato ir šimtmečius po jo, lygiai kaip žmonijos istorija skyla į eras iki ir po Kristaus. Dielso pasirinktas senųjų tekstų grupavimas į tris rūšis – A, arba liudijimus, B, arba fragmentus, *ipsissima verba*, ir C, arba imitacijas, – tapo dominuojančiu tekstologiniu principu, o tekstų atrankos ir pateikimo sprendimai ilgam primetė vyraujančią daugelio filosofų skaitymo ir interpretavimo matricą, pavyzdžiui, Herakleito fragmentų

išdėliojimas pagal jų cituojančių autorių vardų abėcėlinį sąrašą sustiprino įsitikinimą apie chaotišką, aiškios struktūros stokojančią Efeso mąstytojo teksto pobūdį.

Dielso ir Kranzo metodologinės prielaidos, redakciniai sprendimai, kaip ir jų įtvirtinta „ikisokratikų“ kategorija, buvo kritikuojami dešimtmečiais. Jų rinkinį sendino ir pasirodantys vis nauji ankstyvuosius graikų filosofus cituojančių autorių kritiniai leidimai, atskirų veikalų studijos, diktuojančios naują jų supratimą, galiausiai naujų tekstų atradimai (svarbiausia – Dervenės papirusas ir vad. „Strasbourgio Empedoklis“). Būta ir ne vieno mėginimo Dielso ir Kranzo tritomį pakeisti nauju standartiniu leidiniu¹. Deja, ar laimei, nė vienas neįgijo panašaus universalumo ir svarbos.

Tol, kol 2016 metais šviesą vienu metu išvydo net devyni *Loeb Classical Library* tomeliai bendru pavadinimu *Early Greek Philosophy*, kuriuos išleido ir išvertė André Laksas ir Glennas W. Mostas². Devyni tomai, 4 156 puslapiai, visi pagrindiniai VI bei V a. pr. Kr. graikų filosofai ir vėlesni liudijimai apie juos, surinkti ne tik iš graikiškų ir lotyniškų, bet ir hebrajiškų, siriškų, armėniškų ir arabiškų šaltinių, ne vienus metus dirbusi didžiulė mokslinin-

¹ Plg. Kirk G. S., Raven J. E., Schofield M. *The Presocratic Philosophers* (Cambridge: Cambridge University Press, 21983); Gemelli Marciano L. *Die Vorsokratiker*. T. 1–3 (Berlin: Akademie Verlag, 2007–2010); Graham D. W. *The Texts of Early Greek Philosophy*. Vol. 1–2 (Cambridge: Cambridge University Press, 2010); Mansfeld. J., Primavesi O. *Die Vorsokratiker* (Stuttgart: Reclam, 2011).

² Laks A., Most G. W. (eds. & trans.). *Early Greek Philosophy*. Vol. 1–9. (Cambridge (Mass.)-London: Harvard University Press, 2016). Toliau šis rinkinys cituojamas tiesiog nurodant romėnišką tomo numerį ir puslapio numerį.

kų komanda³. Ar dabar galima sakyti, kad Dielso ir Kranzo veikalas galutinai pranonktas? Ar senovės filosofijos tyrinėtojai dabar jau turėtų pradėti mokytis santrumpą „LM“, o „DK“ leisti keliauti į užmarštį?

Kaip *Dissoi logoi* pasakytų, ir taip, ir ne. Tikiuosi, tolesnis dėstymas atskleis ir naujoves, kurias Laksas ir Mostas įvesdina, ir laipsnį, kuriuo Laksas ir Mostas tebėra priklausomi nuo Dielso ir Kranzo, netgi, tam tikra prasme, tęsia tą patį projektą.

Tačiau pirmiausia trumpai peržvelkime šių devynių žalių mažų Loebo tomelių turinį.

I tomas skirtas išskirtinai įvadinei medžiagai ir indeksams. Tomų turinio konspektas (I, p. 2–3) apžvelgia visų devynių tomų turinį. Reikia pastebėti, kad devyniais tomiais žongliuoti, bent iš pradžių, tikrai nėra paprasta, kadangi ant tomų viršelių juose aptariami filosofai nėra išvardyti. Pateikiamos tik pačios bendriausios nuorodos, tačiau nėra lengva įsiminti, pavyzdžiui, ar Herakleitas priklauso *Beginnings and Early Ionian Thinkers. Part 1* (II tomas) ar *Early Ionian Thinkers. Part 2* (III tomas). Ruošdamasis dirbti su Lakso ir Mosto rinkiniu, pradėdau galvoti, kad reikės pačiam ranka užsirašyti ant nugarėlės kiekviename tome pateikiamų filosofų vardus. Tai – paviršutiniškas, tačiau gana erzinantis ir svarbus nepatogumas, kurio buvo galima išvengti.

„Pratarmė“ išdėsto naujojo rinkinio koncepciją, pagrindines inovacijas ir suda-

³ Pagrindiniams redaktoriams ir leidėjams – Laksui ir Mostui – talkino ir tituliniam puslapyje paminėti: bendradarbis Gėrardas Journée, padėjėjai Leopoldo Iribarrenas, Davidas Lėvystoneas ir dar per keturiasdešimt kitų mokslininkų, konsultavusių ir padėjusių dirbti su atskirais autoriais, skyriais ar problemomis – mokslininkų pavardės išvardytos „Pratarmėje“ (I, p. 15–18).

rymo principus – prie viso to dar būsime priversti grįžti kiek vėliau. „Pastaba apie redakcinius principus ir vertimus“ suteikia konkrečias instrukcijas, kaip naudotis LM tekstu, kaip suprasti ir interpretuoti leidinio konvencijas, aparatą, notacijas, kaip jais naudotis. Autorių ir kūrinių „Santrumpos“ užima daugiau vietos (48 psl.), negu „Bendroji bibliografija“ (8 psl.), pateikianti bendruosius leidimus ir mokslinius veikalus, kuriais leidėjai rėmėsi. Šią bendrąją bibliografiją papildė kiekvieno skyriaus pradžioje esančios konkrečiam autoriui skirtų leidimų ir studijų bibliografijos, tačiau ir jos yra, galėtume sakyti, lakoniškos: Taliui pateikti trys, doksografinėi tradicijai – aštuoni, o Herakleitui – šeši bibliografijos punktai.

Pirmame tome taip pat pateikiama išsami konkordancija (Dielsas ir Kranzas > Laksas ir Mostas ir *vice versa*), vardu rodyklės ir terminų žodynėlis (*Glossary*). Čia, reikia pripažinti, glūdi bene įdomiausias šio tomo dalys. Po „Ankstyvųjų graikų filosofų“ pateikiama „Kitų asmenų“ rodyklė (I, p. 199–217) trumpai apibūdina visus knygoje minimus autorius, nuo Achilo Tatijaus iki Zenono iš Kitijo. Ten yra ir nepaprastai egzotiškų figūrų, apie kurias nėra net straipsnio *Vikipedijoje* (ar girdėjote kada nors apie Loboną Argietį?). Ir tai turbūt vienintelis žinynas, kuriame Teonui iš Smirnos, Neantui Kizikiečiui ar Sotionui Aleksandriečiui skiriama dvigubai daugiau vietos negu Alkibiadui, Speusipui ir Teofrastui.

Vis dėlto pirmojo tomo kulminacija – terminų žodynėlis (I, p. 219–257), kuriam glaustai aprašomos visos pagrindinės ankstyvosios graikų filosofijos sąvokos, neretai – su nuoroda į jų raidą tolesnėje

graikų filosofijoje. Lakoniška, ekonomiška apibrėžimų kalba apgaulinga – į ją sudistiliuotas dešimčių kritinių studijų įdirbis. Kaip pavyzdį pacituosiu dviejų kertinių ankstyvosios graikų filosofijos sąvokų apibrėžimus (*čia ir toliau vertimas į lietuvių kalbą – recenzijos autoriaus*):

„*arkhein* (ἀρχειν), *arkhesthai* (ἀρχεσθαι), *arkhē* (ἀρχή): *arkhein* ir *arkhesthai* reiškia „duoti pradžią“ (DIOG. D2); *arkhē* yra pradžia, kas eina pirma (MEL. R21c; ATOM. D79; DIOG. D2; DERV. Col. XV). Kosmologinėje kalbėsenoje *arkhē* yra tai, nuo ko pradėdama pateikiant pasaulio aprašą, t. y. principas, kurį galima laikyti arba nelaikyti buvus pirmuoju laiko prasme; Anaksimandras galbūt buvo pirmasis, pavartojęs šitą sąvoką šia prasme (ANAXIMAND. D6–D7, cf. D9–D11). Politine prasme *arkhē* yra tai, ką turi asmuo, kuris yra pirmasis bendruomenėje, t. y. „valdžia“ (DERV. Col. VIII) ar „pareigybė mieste“ (DERV. Col. XIX), ir, plačiau, bet kas, kas įsakinėja ar valdo; pastarojo pobūdžio kontekste *arkhesthai* gali reikšti „būti valdomam“ (GORG. D24[6]), o *anarkhia* yra „valdymo stoka“ (PYTHS. ANON. D54b)“ (I, p. 225).

„*logos* (λόγος): veiksmazodis *legein* (λέγειν) pirmine prasme reiškia paimiti ar atrinkti tam tikrus dalykus iš daugelio ir sutelkti juos sau; tačiau labiausiai paplitusi jo vartose na graikų kalboje yra nurodyti prasmingo kalbėjimo veiksmą. Išvestinis daiktavardis *logos* yra vienas labiausiai paplitusių graikų filosofijos terminų ir jo neįmanoma išversti visą laiką tuo pačiu anglų kalbos žodžiu. Kai nurodo į kalbą, jis žymi pavienį prasmingos kalbinės raiškos atvejį arba kalbos visumą kaip gerai organizuotą reikšmių sistemą; jis taip pat gali žymėti tą veiksnį, kuris labiau už viską įgalina ir lemia prasmingą šneką, t. y. protavimo gebą žmonėms ar kitoms gyvoms būtybėms, arba racionalią visatos kaip visumos struktūrą, arba specifinį racionalumo atvejį, t. y. argumentą ar paaiškinimą; jis taip pat gali žymėti racionalių santykių, t. y. santykių arba proporcijų, pavyzdžiui, tarp skaičių ar garsų. Skirtinguose kon-

tekstuose mes vertėme šį terminą skirtingais angliškais ekvivalentais, kartais vos kelių eilučių atstumu tame pačiame tekste...“ (I, p. 240).

Norėtuši cituoti dar ne vieną sėkmingo, netgi įkvėpto sąvokų aptarimo pavyzdį, bet užteks dviejų pateiktų. Akivaizdu, kad šis terminų žodynelis turėtų tapti privalomu įvadinio skaitiniu visiems klasikinės filologijos ir antikinės filosofijos studentams.

Antrasis tomas prasideda „preliminariu“ skyriumi, skirtu „Doksografijai ir įpėdinystėms“ (II, p. 3–53). „Doksografija“ – terminas, kurį Hermannas Dielsas nukaldino savo 1879 m. veikle *Doxographi Graeci* apibūdinti senovinei literatūrai, kuri užrašo ir perduoda ankstesnių filosofų „nuomones“ (*doxai*). Doksografinė literatūra gimė dar iki Aristotelio – pirmuoju doksografiniu rašytoju laikomas sofistas Hipijas, – tačiau būtent Aristotelis ankstesnių filosofų nuomonių rinkimui ir apmąstymui suteikė filosofinį pagrindą, taip pat paliko ankstyviausius išlikusius išsamius pirmtakų pažiūrų sisteminimo pavyzdžius. Aristotelis ir jo mokinys Teofrastas veikiausiai buvo pirminiai ir pagrindiniai šaltiniai hipotetiniam pirminiam filosofų nuomonių sąvadui, vadinamam Aetijaus žinynu – seniausia jo versija, tikėtina, pasirodė dar III a. pr. Kr. Doksografijai skirtas skyrius anaip tol nėra nei išsamus, nei sistemingas – tai veikiau nespecialistui skirti doksografinių tekstų pavyzdžiai, iliustruojantys antikoje naudotas skirtingas filosofijos istorijos conceptualizavimo schemas ir jų kaitą bei suteikiantys galimybę probėgšmiai susipažinti su pagrindiniais doksografiniais autoriais.

Toliau eina du skyriai, skirti „Background“ – ankstyvosios filosofijos „kontekstui“ arba „fonui“. Vienas jų, „Kosmo-

loginės spekuliacijos“, pateikia archajinių Graikijos poetų tekstų apie pasaulio sandarą ištraukas ir liudijimus apie ikifilosofines kosmoteogonijas. Kitas skyrius – „Apmąstymai apie dievus ir žmones“ – susideda iš archajinio ir klasikinio laikotarpių poetiniuose tekstuose, prozinėje išminties literatūroje ir religiniuose orfikų fragmentuose užfiksuotų įžvalgų apie žmogų, dievus, religiją ir visuomenę. Šiame skyriuje sudėtos ir Septynių Išminčių išstarmės. (Tradicija paliko jų gerokai daugiau negu septynis, bet LM apsiriboja septyniais: Kleobulu iš Lindo, Solonu Atėniečiu, Chilonu Lakedaimoniečiu, Taliu Miletiečiu, Pitaku Lesbiečiu, Biantu Prieniečiu ir Periandru iš Korinto. Talis LM rinkinyje pasirodo dukart, kartą kaip vienas iš Septynių Išminčių, kitąkart – kaip gamtos filosofas.) Šiedu skyriai drauge glaustai nupiešia archajinio pasaulėvaizdžio horizontą, į kurį žvelgė ir nuo kurio mėgino atsistumti pirmieji graikų mąstytojai, kurdami savo filosofiją.

Tolesnėje antrojo tomo dalyje pateikiama keturi skyriai, skirti pirmiesiems filosofams: Ferekidui, Taliui, Anaksimandruui ir Anaksimenui. Naujovė yra netikėtai iškilus vaidmuo, tekęs Ferekidui kaip kandidatui į ankstyviausio prozinio filosofijos – jei galima jo mąstymą taip vadinti – veikalo autoriui, kaip tarpinei, pereinamajai figūrai tarp teogonijos ir kosmogonijos, kurio mąstymą pats Aristotelis priskiria prie „mišrių“ (μεμυγμένοι, *Metaph.* N 4, 1091b8–10).

Trečiasis tomas užbaigia „Ankstyvųjų Jonijos mąstytojų“ tekstų seką ir pateikia du autorius – Ksenofaną ir Herakleitą.

Ketvirtuoju tomu pradedamas graikiškojo pasaulio Vakarų mąstytojams skirtas

tekstų korpusas. Šis tomas skirtas Pitagorui ir Pitagorininkų mokyklai. Be paties Pitagoro, kuriam skiriama trečdalis tomo, pateikiami fragmentai ir liudijimai, priskiriami Hipasui, Filolajui, Euritui, Architui, Hiketui, Ekfantui, taip pat atskirame skyriuje pateikiamos vardu nepriskirtos pitagoriškos doktrinos.

Vakarinių graikų mąstytojų seką tęsiantis penktasis tomas – pats storiausias (802 puslapiai). Į jį sudėti titanai: Elėjos mokykla (Parmenidas, Zenonas, Melisas) ir Empedoklis, taip pat ir du, švelniai tariant, netitanai – Alkmajonas ir Hiponas. Išlikę šių autorių fragmentai liudija domėjimosi kosmologija ir medicininių interesų mišinį. Tačiau Aristotelis *Metafizikoje* Hipono net nenori statyti į vieną gretą su Taliu ir kitais ankstyvaisiais kosmologiniais mąstytojais dėl jo „mąstymo menkumo“ (*Metaph.* A 3, 984a3–5).

Tolesnė ankstyvųjų graikų filosofų korpuso dalis pavadinta „Vėlesnieji jonėnų ir Atėnų mąstytojai“ ir taip pat apima du tomus (VI ir VII). Šeštasis tomas pateikia Anaksagorą, jo mokinį (ir Sokrato mokytoją?) Archelają bei paskutiniu ikisokratiniu kosmologu vadintą Diogeną iš Apolonijos. Simplikijus, matyt, atkartodamas seną tradiciją, vadina jį „turbūt jauniausiu iš tų, kurie mokė apie“ pirmąjį tikrovės pradą (*In Phys.*, 25.1–3). Dar vienas skyrius skirtas ankstyvajai graikų medicinai; jame surinkti hipokratiniai tekstai, plėtojantys ankstyvajai filosofijai būdingas temas (kosmofiziologija, metodo paieškos, priežastingumo tyrinėjimas, antropologija) arba turintys sąsąskų su ankstyvųjų filosofų idėjomis bei jų įtakos pėdsakų (pavyzdžiui, „ryžtingai herakleituojančio gydytojo“, kaip sako Laksas ir

Mostas, parašytas hipokratinis traktatas *De nutrimento* įtrauktas dėl jo paralelių su Herakleito ištarmėmis). Paskutinis tomo skyrius spausdina Dervenės papirusą – tai didžiausias XX amžiaus atradimas, papildęs ankstyvosios filosofijos tekstų korpusą, kurį išsamiau aptarsime vėliau.

Septintasis tomas ištaisai paskirtas atomistams – Leukipui ir Demokritui.

Paskutiniuose dviejuose Lakso ir Mosto tomuose pateikiami sofistai. Aštuntajame tome, po trumpo įvado į visų sofistų tekstus, kuriame koncentruotai aptariama ir termino „sofistas“ prasmė bei vartoseną (VIII, p. 3–6), išspausdinti vyresniosios kartos sofistų tekstai ir liudijimai – šis tomas aprėpia skyrius, skirtus Protagorui, Gorgijui, Sokratui, Prodikui, Trasimachui ir Hipijui. Devintajame tome apžvelgiami Antifontas, Likofronas, Kseniadas, Jamblichio Anonimas ir *Dissoi logoi*. Dar vienas skyrius skirtas tekstams, aptariantiems „sofistus“ ir „sofistiką“ kaip kolektyvinį įvaizdį ir bendrą apibūdinimą. Galiausiai priede pateikiami tekstai tema „Filosofija ir filosofai graikų komedijoje ir tragedijoje“. Tai turbūt smagiausias skyrius visuose devyniuose tomuose – tegu ir ne smagybų ieškodami žmonės juos atsiverčia.

Dabar grįžkime prie tos bombos, už kurios neabejotinai turėjo užkliūti Tamstos, gerbiamas Skaitytojau, akis. Taip, čia ne klaida – Sokratas Lakso ir Mosto rinkinyje aptiriamas kaip vienas iš sofistų. Tai turbūt didžiausias šio ankstyvųjų graikų mąstytojų rinkinio netikėtumas, suteikiantis gerą atspirties tašką kalbėti apie Lakso ir Mosto leidimo inovacijas.

Tačiau pirmiausia: Sokratas – sofistas?! Tai kertasi su viskuo, ką mes iš to paties Sokrato lūpų esame girdėję (tiesa, užrašyta

Platono ranka) apie sofistus ir apie Sokrato intelektualinio projekto kitoniškumą nuo sofistų veiklos. Sofistas esąs „savotiškas tiekėjas arba pardavėjas prekių, kuriomis maitinama siela“ (*Prot.* 313c) arba „turtinųjų jaunuolių medžiotojas už užmokestį“ (*Soph.* 231d; čia jau kalba Svetys Elėjietis). Lakoniškiausiai sokratiškai platonišką nuomonę apie sofistus susumavo ne kas kitas, kaip Aristotelis: „Sofistika (*sophistikē*) yra regima, bet ne esama (= tikra) išmintis (*sophia*), o sofistas (*sophistēs*) – tas, kuris pelnosi iš regimos, bet netikros išminties“ (*Soph. el.* 1, 165a21).

Laksas ir Mostas šitaip pagrindžia Sokrato įtraukimą tarp sofistų jam skirto skyriaus įvade: „Sokrato interesai ir mokymas, lygiai kaip ir kitų šios palaidos intelektualų grupės narių, sukasi apie moralinio bei politinio iškilumo klausimą ir apie kalbos bei argumentų naudojimą norint pasiekti klausytojų ar pašnekovų pritarimą. Todėl prasmingiausia Sokratą matyti kaip idiosinkratišką Atėnų „sofistą“ (VIII, p. 293). Sokrato mokymui rekonstruoti skirti tekstai (VIII, p. 343–411) daugiausia remiasi Platonu, Ksenofontu, kiek mažiau – Aristotelium, probėgšmais šmėkšteli ir kiti autoriai (Ciceronas, Kvintilianas, Sekstas Empirikas, Diogenas Laertijus).

Laksas ir Mostas Sokratui, kaip savarankiškai filosofinei figūrai, gaunami nuvalius platoniškąsias apnašas, priskiria tokius mokymus: „posūkis į etiką“ – pasak garsaus Cicerono aprašymo, „Sokratas pirmasis parsikvietė filosofiją iš dangaus ir apgyvendino miestuose, taip pat atvedamas ją net ir į namus, bei privertė tyrinėti gyvenimą ir papročius bei gerus ir blogus dalykus“ (*Tusc.* 5.4.10); – apibrėžimų paieškos etikoje; sokratiškas nežinojimas

ir ironija; dialogo metodas, visuotinai priimtų pozicijų naudojimas, indukcija ir elenchas; savęs pažinimas ir rūpinimasis savuoju „aš“; dorybė kaip pažinimas; galimybės išmokyti dorybės klausimas; dorybės vienybė; negalimybė savo noru rinktis blogį; nesivaldymo (*akrasia*) negalimybė; geriau patirti neteisybę, negu ją atlikti; pažinimo svarba politikai; Sokrato „lakonizmas“; paklusnumas miesto įstatymams.

Taigi „rekonstruotasis“ Sokratas ne taip labai skiriasi nuo pažįstamos vadovėlinės pozicijos, kad ankstyvieji, „sokratiniai“ Platono dialogai atspindi istorinius Sokrato mokymus, o vidurinio laikotarpio dialogai Sokrato lūpomis skleidžia jau paties Platono filosofiją. Vis dėlto pastaruosius porą dešimtmečių keliama klausimai, kiek patikimas toks konvencinis Platono dialogų chronologinis suskirstymas, verstu kvestionuoti ir tokios „sofistinio Sokrato“ rekonstrukcijos patikimumą. Kaip pripažįsta Laksas ir Mostas, rekonstrukcijos bandymas yra „spekuliatyvus“ (VIII, p. 294).

Kitaip negu kitų autorių atveju, Laksas ir Mostas nepateikia jokių Sokrato recepciją liudijančių tekstų, „kadangi Sokrato recepcija yra neatskiriama nuo didžiosios dalies vėlesnės graikų filosofijos“ (VIII, p. 294).

Dėl tradicinio, mums įprasto Sokrato „atskyrimo“ nuo sofistų, kurį Laksas ir Mostas patys mėgina įveikti, autoriai kaltina pirmiausia patį Platoną: „Nuoseklios Platono pastangos vaizduoti [Sokratą] kaip autentišką filosofą, brėžiant aštriausią įmanomą kontrastą su „sofistais“, ir šių pastangų istorinė sėkmė lėmė, kad sunku atpažinti, ką jie iš tiesų turėjo bendra“ (VIII, p. 293). Taigi situacija paradoksaloka: vie-

na vertus, Laksas ir Mostas pripažįsta Sokrato centriškumą graikų filosofijos raidoje (antraip jo recepcija nesutaptų su didžiama vėlesnės graikų filosofijos istorijos), tačiau tuo pat metu tarsi bando gražinti jį į sofistų gretas, nukrapštydami Platono prilipintą Sokrato išskirtinumo aureolę.

Šitas paradoksas atsiranda todėl, kad būtent Platoną, o ne Sokratą Laksas ir Mostas laiko graikų filosofijos lūžio tašku, priimdami Nietzsche's verdiktą, kad filosofijos raida skyla į ikiplatoniską ir postplatoniską fazes. Vis dėlto Lakso ir Mosto motyvai dėl tokio ankstyvosios graikų filosofijos tapatybės apibrėžties perrašymo, kitaip negu Nietzsche's, yra ne tiek konceptualūs, kiek pragmatiniai – „iš paprasto chronologinio požiūrio taško Sokratas yra bendraamžis nemažam skaičiui „ikisokratikų“ ir, išties, netgi ankstesnis negu kai kurie iš jų“ (I, p. 6). Savo ruožtu atmetamas ir Dielso ir Kranzo požiūris į ikisokratikus kaip į filosofiją, kuri yra konceptualiai „nepatyrusi“ sokratiškosios revoliucijos ir gali būti tokia laikoma net ir tuomet, kai tęsia ikisokratinę mąstymo tradiciją jau *po* Sokrato (kaip kad, pavyzdžiui, kai kurių DK spausdinamų pitagorininkų ir atomistų atveju): „Neginčytinas šokas, kurį Sokratas reprezentuoja filosofijos istorijoje, neįgalina mūsų pritaikyti tą pačią negatyvią tapatybę – kaip tų, kurie nežinojo Sokrato, – visiems tiems mąstytojams, kurie jo nepatyrė ar neatpažino savęs jame“ (I, p. 6). Galiausiai Lakso ir Mosto brėžiama nauja ankstyvosios filosofijos „demarkacijos linija ... iš esmės sutampa (nors ši linija irgi yra taki) su skirtumu tarp tų autorių, kurie yra perduoti fragmentų pavidalu, ir tarp pirmųjų filosofinių autorių, kurių raštų korpusas didžiąja

dalimi ar visiškai išliko“ (I, p. 7). Todėl, nors autoriai retsykiais pavartoja terminą „Presocratics“, „ikisokratikams“ ar „ikisokratiniams filosofams“, kaip moksliniam terminui, jau skamba varpai – nepaisant to, kad Laksas ir Mostas nepasiūlo, kuo šią ilgai tarnavusią filosofijos istorijos kategoriją pakeisti. Jie naudoja apytikrį, ganėtinai išplaukusį konstruktą „ankstyvoji graikų filosofija“, kuris pakenčiamai atlieka jam pavestą semantinį vaidmenį, tačiau vargu ar sulauks skaitančiosios ir ypač rašančiosios publikos simpatijų dėl savo gramatinio dramblotumo. „Ikiplatoninė filosofija“, „ikiplatonikai“ savo ruožtu sukeltų regresą tų pačių konceptualių ir praktinių problemų, su kuriomis susidūrė „ikisokratikai“. Tačiau *nomina sunt odiosa*, ir, kol kas nors nesugalvos geresnio įvardijimo, artimiausiu metu gyvensime su nerangia „ankstyvoji graikų filosofija“ bei „ankstyvaisiais graikų mąstytojais“, nejučia vis iš įpročio nuslysdami į „ikisokratikus“.

Kita praktinė Lakso ir Mosto inovacija, turėsianti gal ir mažiau apčiuopiamų, bet svarbių konceptualių pasekmių, – tai pakeistas senųjų tekstų pateikimo organizacinis principas. Vietoj įprastinio Dielso ir Kranzo tekstų skirstymo į liudijimus (A), į *verba ipsissima* orientuotus fragmentus (B) ir imitacijas ar pseudepigrafas (C), Laksas ir Mostas skirsto tekstus taip: P – informacija apie filosofą kaip asmenį (nebūtinai patikima – gali būti ir išgalvota); D – doktrina arba mokymas, aprėpiantis tiek paties filosofo žodžius (spausdinamus pajuodintai), tiek liudijimus; R – mokymo recepcija antikoje.

Žinoma, ši taksonomija padeda išspręsti tuos nepatogius DK vis pasitaikančius momentus, kai esminės filosofinės jung-

ties tarp dviejų B sekcijos fragmentų tenka ieškoti visai kitoje vietoje – tarp A tekstų, nes svarbiame liudijime nėra nė vieno autorius žodžio, kas leistų priskirti jį „fragmentams“. Tačiau išspręsdama vienas problemas, Lakso ir Mosto tvarka sukelia dviprasmybes kitose vietose. Pavyzdžiui, liudijimas apie filosofo „draugų būrelį“ būtų priskiriamas P daliai, jeigu ten tik „šiai draugai“, tačiau R daliai, jeigu turime pagrindo įtarti, kad tie draugai yra dar ir filosofiniai mokiniai ar bendraminčiai, jo „mokykla“.

Pavyzdžiui, paimkime Sokrato liudijimą *Apologijoje*, kad jis balsavo prieš neteisėtą Tarybos sprendimą, netgi rizikuodamas savo laisve ir gyvybe įtūžusios minios akivaizdoje, kadangi „įstatymas ir teisingumas buvo mano pusėje“ (*Apol.* 32a–c). Laksas ir Mostas šį epizodą ne be pagrindo traktuoja kaip liudijimą apie Sokrato asmenį (fragmentas P33), tačiau lygiai pagrįstai galima jį būtų dėti prie liudijimų apie Sokrato „doktriną“ (D) – kaip liudijimą įsitikinimo, jog geriau patirti neteisybę, negu ją atlikti, ir kad užvis svarbiau laikytis įstatymų. Analogiškai galima žiūrėti į *Sudoje* aptinkamą Aristokseno liudijimą: „Aristoksenas sako, kad jis [Sokratas] pirmiausia mokėsi pas Archelają; tapo ir jo mylimuoju, su nepaprastai aistringais seksualiniais santykiais“ (Aristox. *Frag.* 52b Wehrli). Laksas ir Mostas, turbūt dėl antrosios jo dalies, priskiria šį fragmentą prie liudijimų apie asmenybę – tiek Sokrato (SOGR. P8d), tiek Archelajo (ARCH. P5). Tačiau lygiai įtikinamai būtų galima jį priskirti prie liudijimų apie Archelajo recepciją (R), kaip liudijantį apie Archelajo mokymo perdavimą ir „įpėdinystės“ grandinę: Anaksagoras, Archelajas ir Sokratas.

Nekalbėsime apie tai, kad dažnai itin sunku nubrėžti aiškiais kriterijais grįstą ribą, kur baigiasi mąstytojo doktrinos atpasakojimas (D), o kur prasideda jo interpretavimas, liudijantis recepciją (R). Kaip nurodo Laksas ir Mostas, „galima buvo tikėtis, kad perskyra tarp D ir R dažnai praktikoje pasirodys esanti neįmanoma, kadangi ji mėgins transformuoti begalinius pilkos atspalvius į pernelyg aštrų kontrastą tarp juodos ir baltos: toks įspūdis kai kuriais atvejais akivaizdžiai yra ne visiškai klaidingas – eidami nuo vieno atvejo prie kito mes turėjome priimti sprendimus, kuriuos kiti galbūt būtų priėmę skirtingai“ (I, p. 12). Vis dėlto Laksas ir Mostas teigia, kad praktikoje atskirti informacijos pateikimą nuo interpretacijos pasirodė lengviau, negu būtų buvę galima tikėtis. Autoriai tvirtina, kad toks pateikimo būdas įgalina lengviau suprasti duomenis – net ir tuomet, kai išskaidymas į P, D ir R segmentus „sukapoja“ šaltinio tekstą ir neleidžia pajusti jo pasakojimo sekos ir logikos (kaip kad, pavyzdžiui, Aristotelio ar Diogeno Laertijaus atvejais).

Vis dėlto svarbiausia tokio pakeitimo pasekmė – pasikeitęs požiūris į viso publikavimo projekto paskirtį, savotišką jo „teleologiją“. Dielso, o vėliau ir Kranzo projektas, aiškiai privilegijuodamas B dalį (fragmentus) prieš A (liudijimus), o A – prieš C (imitacijas), orientavosi į ikisokratinių filosofų originalių doktrinų ir jų originalių tekstų rekonstrukciją. Dielso ir Kranzas kūrė savotišką tekstologinį sietą, pro kurį iš tekstų sankaupos turėjo išblyrėti ankstyvųjų mąstytojų *ipsissima verba*, apvalyti nuo vėlesnių interpretacijų, polemikos, parafrazių ir iškraipymų „apnašo“.

Laksas ir Mostas, XX a. „hermeneutinio posūkio“ įpėdiniai, puikiai supranta,

kad interpretacijų apnašo atsikratyti nepavyks – kad vėlesnes interpretacijas nugliaudantis hermeneutinis veiksmas pats yra grįstas tam tikra interpretacija. Todėl jų tikslas kiek kitas – atvaizduoti ir perteikti, kiek įmanoma, ankstyvųjų mąstytojų receptijos ir reinterpretavimo dinamiką, matyti juos ne kaip statiškus „originaliuosius turinius“, bet kaip besimaišančius, besikeičiančius srautus filosofijos istorijos raidos tėkmėje, kaip tarpinius narius sudėtingoje mąstymo grandinėje, kurioje kiekvienas mąstytojas reaguoja į pirmtakus ir savo įpėdinių yra savaip priimamas ir skaitomas. Arba, kaip Laksas ir Mostas patys nusako savo santykį su Dielsu ir Kranzu: „Prie šio jų projekto [rekonstruoti originalias ankstyvųjų graikų filosofų doktrinas], kuriam mes išliekame lojalūs, nusprendėme pridėti sistemingą, nors ir ne visiškai išsamią reprezentaciją būdų, kuriais šie autoriai buvo vertinami, skaitomi ir interpretuojami, pradedant jų pačių laikais ir tęsiant iki antikos pabaigos“ (I, p. 10–11; tekstas, kuris Laksui ir Mostui žymi antikos pabaigą, yra *Turba philosophorum* – veikiausiai X a. arabiškas tekstas, išlikęs daugiausia per lotyniškąjį vertimą). Tai padaryti Laksas ir Mostas siekia padaryti pirmiausia pridėdami išsamią R – receptijos – dalį. Toks konceptualios optikos pasikeitimas yra turbūt pagrindinė Lakso ir Mosto leidimo naujovė.

Tyrinėtojams svarbi bus ir visai kitokio pobūdžio naujovė – atskiras skyrius, skirtas Dervenės papirusui (norėdamas duoti jį nuorodą, dabar turiu, žongliuodamas devyniais beveik vienodais žaliais mažais tomeliais, susirasti pirmąjį leidinio tomą (kadangi ant priekinio knygų viršelio tomo numeris neužrašytas, reikia kiekvieną to-

melį atsukti taip, kad matytųsi nugarėlė), tada jame išspausdintame leidinio „Konspekte“ susirasti, kur įdėtas Dervenės papirusas (pasirodo, VI tome, užvardytame „Vėlesnieji jonėnų ir Atėnų mąstytojai“, I dalis – niekaip nebūtų įmanoma to atspėti), ir grįžti kuistis žalių tomelių krūvoje, ieškant VI tomo: VI, p. 373–435).

Šis papirusas 1962 metais buvo atrastas kasinėjant senovinį nekropolį Derveni (Δερβένι) vietovėje apie 10 kilometrų į šiaurės rytus nuo Tesalonikų. Tai turbūt reikšmingiausias empirinis pastarojo šimto metų atradimas ankstyvosios graikų filosofijos istorijoje – jis reikšmingai papildė ankstyvosios filosofijos raidos supratimą, nors perversmo ir nepadarė. Pagal kapavietę, kurioje rastas, ir rašymo stilių papirusas datuojamas 340–320 m. pr. Kr. Apatinė papiruso ritinio dalis yra visiškai sudegusi – veikiausiai deginant kūną žmogaus, kurio kape jis ir atrastas. Išliko 26 papiruso strofų viršutinės dalys ir daugybė mažų fragmentų – pavieniai žodžiai ar net raidės – kurių vieta tekste ir tarpusavio ryšiai lieka neaiškūs.

Nors atrastas prieš daugiau negu pusšimtį metų, papirusas labai ilgai nebuvo publikuotas – jo publikavimą Graikijos valdžia pavertė nacionalinio pasididžiavimo reikalu ir paskelbė *embargą* bet kurioms jo publikacijoms, o graikų mokslininkų, gebančių jį perskaityti ir kompetentingai publikuoti, ilgą laiką nebuvo. Todėl dar XX a. pabaigoje, interneto ir skaitmeninių technologijų epochoje, Dervenės papirusas tarp mokslininkų plito ranka padarytais neoficialiais nuorašais, kurių archetipą, pasak puse lūpų perduodamos legendos, slapčia padarė Martinas Westas. Netgi rengiant 2004 m. išleistą

Gáboro Betegho knygą apie Dervenės papirusą⁴, prieiga prie originalo buvo suteikta tik su sąlyga, kad papirusas nebus cituojamas *in extenso*. Galiausiai 2006 m., praėjus 44 metams po papiruso atradimo, trys graikų mokslininkai paskelbė Dervenės papiruso kritinį leidimą⁵ ir taip atvėrė kelią tolesniam mokslininkų darbui su šiuo intriguojančiu ir įdomiu tekstu.

Papiruso teksto rekonstrukcijos ir kritinis įdirbis leidžia matyti bendrą vaizdą: papirusas prasideda nuorodomis į aukojimo apeigas ir požemių pasaulio vaizdiniais (0–VI strofos), kuriuos papiruso autorius interpretuoja kaip ženklus, kad pasaulyje veikia dieviškasis pradas, įvardijamas kaip „Protas“ (Noũς) arba „oras“ (ὄηρ), darantis įtaką žmonių elgesiui. Tolesniame tekste (VII–XXVI strofos) cituojama ir alegoriškai interpretuojama orfinė poema – išryškindamas Orfėjaus šventųjų žodžių „slaptą“ prasmę, Dervenės autorius paaiškina, kaip tas dieviškasis pradas veikė pasaulio atsiradimą ir susiformavimą. Savo alegorinėse interpretacijose autorius vartoja natūrfilosofinius paaiškinimus, stulbinamai artimus mums žinomiems Diogeno iš Apolonijos ir Anaksagoro mokymams. Taip pat pateikiami etimologiniai dievų vardų aiškinimai ir parafrazuojant cituojami bent du Herakleito fragmentai (Col. IV, B3, B94 DK=D2, D89 LM).

Dervenės papirusas nėra naujas, originalumu stebinantis filosofinis veikalas. Jis

veikiau įdomus kaip „langas“ į parafilosofinę tradiciją, atskleidžiantis, kaip IV amžiuje filosofija funkcionavo populiariojoje rašto kultūroje, kaip jos kategorijomis buvo naudojamosi „sušiuolaikinant“ sakralinius tekstus ir ieškant religijos bei mokslinio ir filosofinio pasaulėvaizdžio sintezės. Šio teksto prasmės ir implikacijos dar anaip tol nėra iki galo ištyrinėtos, todėl ypač svarbu, kad graikiškasis papiruso tekstas kartu su fragmentiško, neaiškaus teksto interpretaciją palengvinančiu anglišku vertimu tampa prieinamas platesniam skaitytojų ratui.

Negana to, Kouremenos, Parássoglou ir Tsantsanoglou leidimu Laksas ir Mostas naudojasi tik antroje pateikiamo teksto dalyje (Col. VII–XXVI). Papiruso pradžios tekstui pasitelkta pati naujausia, dar nė neišleista pirmųjų strofų (Col. 0–VI) rekonstrukcija, kurią parengė Valeria Piano⁶ ir kuri esanti pranašesnė bei išsamesnė už ankstesnę standartinę 2006 m. Dervenės papiruso leidimą. Taigi kritiškas, naujaušias Dervenės papiruso tekstas – išties nepaprastai vertingas Lakso ir Mosto leidinio bruožas.

Į Lakso ir Mosto leidimą integruota ir kita naujovė, kiek sudrebinusi ankstyvosios graikų filosofijos tyrimų pasaulėlį pastaraisiais dešimtmečiais – vadinamasis „Strasbūro Empedoklis“. 1990-aisiais Alainas Martinas atrado Strasbūro universiteto bibliotekoje esančiame papiruse

⁴ Betegh, G. 2004. *The Derveni Papyrus. Cosmology, Theology and Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁵ Kouremenos, Th., Parássoglou, G. M., Tsantsanoglou, K. 2006. *The Derveni Papyrus. Edited with Introduction and Commentary*. Studi e Testi per il Corpus dei Papiri Filosofici Greci e Latini, 13. Firenze: Leo S. Olschki editore.

⁶ Piano, V. *L'inizio del papiro di Derveni: il rotolo e il testo* (preliminarus pavadinimas), rengiama publikacijai serijoje: Studi e Testi per il Corpus dei Papiri Filosofici Greci e Latini, 17 (Firenze: Leo S. Olschki editore). Kai kurie Dervenės papiruso pirmųjų strofų teksto kritikos sprendimai jau paskelbti ir aptarti pasirodžiusiame šios autorės leidinyje: Piano, V. 2016. *Il papiro di Derveni tra religione e filosofia*. Studi e Testi per il Corpus dei Papiri Filosofici Greci e Latini, 18. Firenze: Leo S. Olschki editore.

(P. Strasb. gr. Inv. 1665–6) net 74 Empedoklio eilutes, du trečdaliai jų iki tol buvo nežinomos (atrastą tekstą Alainas Martinas ir Oliver Primavesi publikavo 1998 m.)⁷. Penkios eilutės ilgiausiam iš atrastų fragmentų persidengia su fr. B17 DK (<D73 LM), anksčiau žinomu iš Simplikijaus citatos – Simplikijus pristato jį kaip citatą iš Empedoklio filosofinio veikalų „Apie prigimtį“. Marginalinė pastaba Strasbūro papirusė taip pat pažymi, kad ji padėta ties 300-ąja Empedoklio poemos „Apie prigimtį“ eilute. Tačiau dvi iš naujai atrastų eilučių persikloja su fragmentu B139 DK (=D34, 1–2=D76, 5–6 LM), kuris paprastai priskiriamas kitai, religinei ir etinei, Empedoklio poemai „Apvalymai“ (Καθαρμοί). Šie sutapimai davė pradžią hipotezei, kad Empedoklis parašė ne dvi poemas, kaip tradiciškai buvo manoma, – filosofinę „Apie prigimtį“ (pavadinimas neabejotinai prilipintas vėliau) ir religinę „Apvalymai“, – bet vieną poetinį kūrinį, į kurį reikėtų sujungti visus žinomus fragmentus.

Tačiau Laksas ir Mostas nesutinka, kad dviejų eilučių pasikartojimas yra pakankamas pagrindas postuliuoti buvus tik vieną Empedoklio kūrinį. Pasak jų, jeigu Empedoklio naratyvas apie kosmoso atsiradimą ir regimos tikrovės susiformavimą yra „homologiškas“ jo moraliniam ir religiniam naratyvui apie žmogaus ir dievų likimą bei sielų persikūnijimą, tuomet „nieko stebinančio, kad pasitaiko tekstiniai aidai, kurie gali apimti netgi ištisų eilių atkartojimą, ypač turint omeny, kad eilių arba eilių

grupių kartojimas, identišškai arba su nežymiomis variacijomis, yra charakteringas Empedoklio stiliaus bruožas“ (V, p. 318). Kitaip negu Dielsas ir Kranzas, Laksas ir Mostas „Apvalymus“ spausdina prieš poemą „Apie prigimtį“, o ne po jos, taip „norėdami sugesti juoti tam tikrą etinio matmens pirmenybę prieš mokymą apie gamtą Empedoklio mąstyme“ (V, p. 318).

Baigus Lakso ir Mosto turinio ir jo naujovių apžvalgą, užmeskime akį į kelias paskiras filosofines figūras ir pažiūrėkime, kaip joms sekėsi Lakso ir Mosto leidime, palyginti su jo iškilioju pirmtaku.

Herakleitas. Jo mokymas iš tiesų atrodo mažiau chaotiškas, palyginti su Dielso ir Kranzo pateikimu, kur Herakleito fragmentai išdėlioti pagal fragmentus cituojančių autorių vietą abėcėlėje. Tokios prieigos ribotumą suvokė dar Charlesas Kahnas savo revoliuciniame veikale *The Art and Thought of Heraclitus*: „Suprasdamas, kad bet koks turinio išdėliojimas yra tam tikru laipsniu arbitralus, Dielsas norėjo visų pirma išvengti savo asmeninės interpretacijos primetimo savajam tekstų leidimui. Tiesą sakant, atomistiniu išdėstymo pobūdžiu jam didžiaja dalimi pavyko primesti savo požiūrį į Herakleito veikalą kaip stokojantį literatūrinę struktūrą. [...] Galiausiai jis taip implikavo, kad jo paties chaotiškas [fragmentų] išdėstymo būdas pateikė tikrąjį paties Herakleito kompozicijos paveikslą.“⁸

Nuo tada – o nuo Kahno knygos pasirodymo prabėgo jau kone keturi dešimtmečiai – leidėjai stengiasi sudėti Herakleito

⁷ Martin, A., Primavesi O. 1998. *L'Empédocle de Strasbourg (P. Strasb. gr. Inv. 1665–1666). Introduction, édition et commentaire*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.

⁸ Kahn, C. H. 1979. *The Art and Thought of Heraclitus. An edition of the fragments with translation and commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 6.

fragmentus į naratyvą, atspindintį hipotetinę Efeso mąstytojo filosofijos logiką ar bent jau, kad skaitytojui būtų patogu. Lakšas ir Mostas išdėsto Herakleito fragmentus pagal tokią schemą:

- didysis fragmentas apie *logos* iš knygos pradžios (B1 DK=D1 LM);
- aksiologiniai teiginiai:
 - dauguma žmonių nieko nesupranta;
 - geriausi yra nedaugelis;
 - prieš priimtas pažiūras ir praktikas – prieš tradicinę religiją;
 - prieš įvairius asmenis (prieš laikomus išmintingais, Homerą ir Archilochą, Hesiodą, Talį, Pitagorą, prieš visus žmones apskritai);
- epistemologiniai teiginiai:
 - visi žmonės mąsto;
 - juslės kaip pažinimo šaltinis;
 - pažinimo įgijimas;
 - paslaptinga pažinimo raiška;
 - kas yra išmintis?;
- pamatiniai principai:
 - visa yra viena;
 - priešybės (priešybių vienybė; karas; tėkmė; cikliškas priešybių kaitaliojimas; žmogaus ir dievo perspektyva; žmogaus ir gyvulio perspektyva);
 - kosminė ugnis;
- pasaulio dalys ir gamtiniai reiškiniai (saulė; mėnulis; žvaigždės; meteorologiniai reiškiniai);
 - žmogus:
 - siela;
 - žmogiškieji įstatymai;
 - žmogaus elgesys;
 - eschatologiniai teiginiai.

Viskas atrodo logiška ir tvarkinga. Tačiau susidūrus su kondensuota ir mįslinga Herakleito filosofine poetika, kur sunku ištarai priskirti vieną akivaizdžią „temą“, toks „racionalus“ išdėstymas į stalčiųius irgi pasirodo esąs problemiškas. Pavyzdžiui, pažvelkime į Herakleito ištaras

kitu kampu – kurie fragmentai kalba apie fundamentalų tikrovės principą? Pamatysime, kad jie pavieniui išbarstyti po visą LM tekstą: D1 (*Logos*), D45 (Viena Išmintinga, kuris „nenori ir nori“ vadintis Dzeusu), D48 (Dievas), D64 (Karas, visų tėvas ir visų karalius), D85 (pasaulis kaip amžinai gyva ugnis), D105 (vienas dieviškas Įstatymas). Tuo metu „sielai“ skirti fragmentai (D98, D99), minintys *logos*, artimiau siejasi ne su kitais „psichologiniais“ fragmentais, kalbančiais apie „drėgnas“ ir „sausas“ sielas (D100–D104), bet su veikalo pradžios teiginiais apie *logos*, tikrovės pažinimą ir vad. „aksiologiniais“ teiginiais (D1–D8, D10, D11).

Nenoriu sukritikuoti Lakso ir Mosto išdėstymo. Tiesiog reikia labiau akcentuoti, kad, kitaip negu Empedoklio ar Parmenido atvejais (sakykime), kur galima postuluoti, kad egzistuoja viena teisinga fragmentų seka (nors mes jos gal dar nežinome, dar nepajėgiame patikimai rekonstruoti), čia galima sudėlioti ne vieną Herakleito tekstų skaitymo scenarijų ir bent keletą alternatyvių vienas kitą papildančių „naratyvų“ iš mus pasiekusių jo fragmentų.

Galima būtų smulkmeniškai kabinėtis prie redakcinių sprendimų: kodėl tarp fragmentų, pateikiančių kitų asmenų kritiką, prieš fragmentą apie Talį, ne pateikiamas fragmentas, o nepatogiai duodama kryžminė nuoroda į R1 fragmentą Taliui skirtame skyriuje leidinio kitame tome (vienintelė tokia nuoroda visoje Herakleito D dalyje)? Kodėl fr. D59 LM (= B125 DK, apie kikeoną) kaip bazinę prima akivaizdžiai Herakleito prasmei prieštaraujančią teksto redakciją?

Nesileisdami į tokį knebinėjimąsi, galime probėgšmiai pastebėti, kad Lakso

ir Mosto leidimo aparatas, kitaip negu Dielso ir Kranzo, nėra pilnas kritinis aparatas tikrąja šio žodžio prasme. Skaitymų variantai pateikiami tik tais atvejais, kai yra leidėjų nesutarimų, galinčių reikšmingai paveikti teksto skaitymą, ar kyla ginčų dėl interpretacijos. Naudojami rankraščiai nėra išvardijami, dažniausiai apsiribojant bendrinium „ms.“, labiau siekiant išryškinti skirtingas mokslininkų siūlomas teksto rekonstravimo hipotezes ir skaitymus. Todėl norintieji rimtai dirbti su senaisiais tekstais, ieškoti perspektyvių rankraštinių variantų ar naujų skaitymų turės grįžti prie pirminių šaltinių kritinių leidimų – arba tiesiai prie rankraščių recenzijos.

Grįžkime prie Herakleito. Nors iš pradžių buvau skeptiškas dėl tokios pateikimo formos, į vieną skyrių surinkti liudijimai apie Efesiečio asmenybę ir gyvenimą (P sekcija) įtikino. Ypač didelį įspūdį paliko išsami recepcijos (R) dalis, kurios 130 puslapių iš tiesų leidžia pamatyti Herakleito mokymo sklaidą antikos mąstytojų raštuose. Baigiant aptarti Herakleitą – pasakojimas, kurio nebuvau girdėjęs, kol neaptikau jo Lakso ir Mosto tome, iš arabiškai išlikusio Galeno komentaro Hipokrato *Epidemikai*:

„[Lukianas] padirbo knygą, kurioje surinko neaiškius žodžius, neturinčius jokios prasmės, ir tuomet priskyrė ją Herakleitui. Tuomet jis davė ją kažkokiems žmonėms, o jie šią padovanojo filosofui, kurio ištarmės buvo labai gerbiamos ir kurį žmonės laikė tiesakalbiu bei patikimu. Jie jo paprašė, kad jiems tą knygą paaiškintų ir pakomentuotų. Tačiau šis vargšas vyras nesuprato, kad jie tiesiog norėjo iš jo pasišaipyti. Taigi, galvodamasis esąs be galo protingas, jis pradėjo dėstyti knygos aiškinimus, bet šitaip tik užsitraukė sau gėdą.“ (R14 LM)

Tačiau gana apie Herakleitą, judėkime toliau – prie Kratilo. Kratilas? Kratilo Lak-

so ir Mosto leidinyje nėra. Jis visas sudėtas į Herakleito recepcijos dalį, kartu su kitu herakleitininku – Antistenu, kuriam Dielso ir Kranzas buvo paskyrę atskirą, tiesa, trumpą skyrių – iš trijų liudijimų. Kratilas vietoje pas Dielsą ir Kranzą turėtų penkių fragmentų gauna septynis (R22–28, papildymai neesminiai), tačiau atskiro jam skirto skyriaus nebeliko.

Tai vienas iš liūdinančių naujojo leidimo bruožų – išnykę maži skyreliai, skirti tamsioms filosofijos figūroms, apie kurias beveik nieko nežinome ar žinome tik keletą nuotrupų. Parmiskas, Menestoras, Ijonas iš Chijo, Timajas, Idajas, Apolodoras – visi jie turi po skyrių, kartais labai trumpą, Dielso ir Kranzo leidime ir yra išnykę iš Lakso ir Mosto tomų. Pastarieji autoriai džiaugiasi, kad jeigu Dielso ir Kranzo paskutinė laida turėjo 90 atskiriems filosofams skirtų skyrių, jų leidimas turi tik 43. Pasak leidėjų (I, p. 9–10), iš rinkinio buvo išmesti mažieji autoriai arba tokie, apie kuriuos nieko nežinome (kaip Idajas ar Kleidemas); svarbūs autoriai, kurie „neturėjo autentiškai filosofinio profilio“ (kad ir ką tai galėtų reikšti), kaip kad Teagenas, Oinopidas, Damonas, Menestoras, Kritijas, Ijonas iš Chijo; galiausiai autoriai, integruoti į kitų mąstytojų recepcijos skyrius (pavyzdžiui, Metrodoras iš Lampsako įdėtas į atomistų, o Kratilas – į Herakleito recepcijos istoriją). Suprantu, kad toks apvalymas leido atsikratyti daug informacinio triukšmo. Vis dėlto jų – šitų šešėlių, istorijos užmirštų mąstymo raišos figūrų – buvimas Dielso ir Kranzo puslapiuose visuomet buvo priminimas apie tai, kiek palyginti mažai žinome apie senosios filosofijos istoriją, kiek daug dar joje baltų dėmių, – o drauge iššūkis pamėginti šituos vardus atgaivinti, prikelti iš užmarš-

ties, pamėginti rekonstruoti, iš kruopščiai surankiotų trupinių, aliuzijų, poleminių užuominų sunarstyti jų mokymo, tarsi kokio priešistorinio gyvūno, griaučius.

Būtent taip nutiko Archelajui. Archelajui pasisekė, jis turi savo skyrių Lakso ir Mosto leidime. Pamažu besikaupiančių liudijimų sisteminimas, kruopštus netiesioginių liudijimų, pirmiausia – Aristofano „Debesyse“, narpliojimas⁹ leido miglotą figūrą sukonkretinti į savitą, nors ir ne genialų Anaksagoro interpretatorių, svarbiausia, nutiesusį jonėniškai gamtos filosofijai kelią į Atėnus ir, atrodo, buvusį Sokrato mokytoju. Galima spėlioti, ar tik ne Archelają turėjo omeny Platonas, kai Sokrato lūpomis pasakoją jo paties intelektualinę autobiografiją: „Kartą išgirdau vieną žmogų skaitant knygą, pasak jo – Anaksagoro...“ (*Phaed.* 97b).

Baigti šią recenziją noriu klausimu, kuris man kilo perskaičius, kad Laksas ir Mostas tarp sofistų įtraukė Sokratą: „O kodėl tuomet ne Senąjį Oligarchą?“ Paaiškinsiu savo klausimą plačiau. Šis V a. pr. Kr. tekstas nenusileidžia vėlesniesiems ikisokratiniams filosofams savo minties skvarba ar analizės gilumu, tačiau priklauso kitai politinio mąstymo tradicijai. Tai, kuri tradiciškai yra laikoma skyrium nuo kosmologinių, etinių, epistemologinių, antropologinių ankstyvojo graikų mąstymo gijų. Jei jau imamasi permąstyti ankstyvosios graikų filosofijos sampratą ir žanro ribas, galbūt reikėtų korpusą

praplėsti, įtraukiant politinės filosofijos pirmtakus – atstovus tos mąstymo srovės, kuri dabar bene vienintelė iš filosofijos atšakų turi aktualumo ir gyvasties? Platonas tikrai būtų sutikęs – juk jo filosofija prasižada ir baigiasi klausimu: „Kaip sukurti valstybę, kurioje Sokratas nebūtų pasmerktas myriop?“ Visi Platono ontologiniai ir epistemologiniai argumentai yra tik priemonės į šį klausimą atsakyti. Paradoksalu, bet Laksas ir Mostas, nors ir padarydami Platoną centrine figūra savo ankstyvosios graikų filosofijos sampratoje, pasilieka prie siauresnės, techniškesnės aristoteliškosios filosofijos sampratos, į kurią telpa metafizika, kosmologija ir etika, bet ne politinė filosofija.

Gaila. Tai buvo proga iš naujo permąstyti, kas XXI a. yra filosofija ir kokius autorius bei tekstus turėtume traktuoti kaip filosofijos tėvus ir ištakas. Deja, šia proga nebuvo pasinaudota: Lakso ir Mosto rinkinys yra kur kas labiau konvencinis, turintis kur kas daugiau Dielso ir Kranzo projekto tęstinumo, negu iš pirmo žvilgsnio buvo galima pamanyti.

Summa summarum: įvykdytas milžiniškas darbas, pirmąsyk po daugiau negu šimto metų parengtas ir išleistas puikus naujas didelio masto ankstyvosios graikų filosofijos tekstų leidinys, kuris atspindi paskutinį mokslo žodį šioje srityje ir įtvirtina naujus publikavimo kokybės standartus.

Tačiau aš savo Dielso ir Kranzo dar neišmesiu.

Gauta 2018-11-01

Priimta publikuoti 2018-11-19

El. paštas mantas@adomenas.lt

⁹ Betegh, G. 2013. „Socrate et Archélaos dans les Nuées. Philosophie naturelle et éthique“. In: Laks, A., Saetta Cottone, R. (eds.). *Comédie et philosophie. Socrate et les 'Présocratiques' dans les Nuées d'Aristophane*. Paris: Éditions Rue d'Ulm, p. 87–106.